

Алымбаева Б.А.

СУЛТАН РАЕВДИН «ТААЖЫ» ДРАМАСЫНЫН ИДЕЯЛЫК-ТЕМАТИКАЛЫК
ӨЗГӨЧӨЛҮГҮ

Алымбаева Б.А.

ИДЕЙНО-ТЕМАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ДРАМЫ СУЛТАНА РАЕВА
«КОРОНА»

В.А. Alymbaeva

IDEOLOGICALLY-THEMED DRAMA FEATURES SULTAN RAEVA «CROWN»

УДК: 890.12/5

Бул чыгармасы аркылуу жазуучу адилет падыша туурасындагы элдин ой-кыялын билдиргиси келген.

Негизги сөздөр: драма, эл, акыйкат, ой, тема, көзкарандысыздык.

В этом произведении писатель хотел показать справедливое правительство, которое считалось с мнением народа.

Ключевые слова: драма, народ, справедливость, идея, тема, независимость.

In this work the writer wanted to show just the Government considered the views of the people.

Key words: drama, people, justice, idea, theme, independence.

Прозадагы изденүүлөрүнө салыштырмалуу С.Раевдин драмалык чыгармаларды жаратуудагы тажрыйбасы азыраак экендиги талашсыз. “Таажы” драмасын жаратканга чейин жазуучу 1991-жылы “О, кыздар!”, 2003-жылы “Ханышанын көз жашы” драмаларын жазган. “Таажы” драмасы 2004-жылы жазылган. Чыгарманын ички мазмунуна кайрылардан мурда ошол кездеги Кыргызстандагы коомдук-саясий кырдаалды эске түшүрүүгө туура келет. Кайсы гана жазуучунун болбосун бир чыгарманы жаратуусуна кандайдыр бир себептер өбөлгө болорлугу талашсыз. С. Раев 2003-2004-жылдары удаа үндөш мазмундагы чыгармаларды, тактап айтканда, драмаларды жаратып жатат. 2005-жылы кыргыз тарыхында алгачкы президентти түшүргөн революция болуп өткөн. Коомдук көйгөй, элдин социалдык абалы начарлагандан начарлап, нааразычылыктар толук бышып-жетилип, бийлик мурдагыдай башкара албай калган, эл мурдагыдай бийликке баш ийип бере албай калган кризистик маалда революциянын болушу мыйзам ченемдүү. Ал эми ошол маанилүү тарыхый окуянын алдыңкы жылдары С.Раевдин аталган драмаларды жазышы жазуучу, журналист жана коомдук ишмер катары учурдагы президенттин өлкөнү башкаруудагы чабалдыгын, туура эмес жактарын, эл тагдырын эмес, жеке тагдыры менен үй-бүлөсүнүн тагдырын өйдө койгон адилетсиздигин сынга алгысы келгендиги менен байланыштуу. Бул чыгармалары аркылуу жазуучу адилет падыша туурасындагы элдин ой-кыялын билдиргиси келген.

Ырас, элге күйүмдүү, кайрымдуу падышанын келишин көксөгөн калк тилегин чагылдырган чыгарма тарыхта болгон. Элдик оозеки чыгармачылыгынын бийик үлгүсү болгон “Кедейкан” дастанын (кенже эпос) бул өңүттөгү коллективдик, жамааттык аң-сезимдин көрүнүшү десек болот. Анда эл карапайым калктын ичинен бир акылдуу адам чыгып,

элге кордук көргөзбөй, тескерисинче аларга хан казынасындагылардан бөлүшүп, камкор, акыйкат болсо деп көксөгөн. Акылмандыгы менен ал адам каардуу, адилетсиз падышанын ордун оңой-олтоң алып койсо деген изги тилегин дагы билдирген. Элдин каарманы чындап эле ошол жолду басып өткөн. Элге өзүндөгүнү бөлүшкөн. Калк кыялы орундалган.

Ал эми С. Раевдин “Ханышанын көз жашы” драмасында Курманжан: “Уулум десем Чоң казатта элим кырылат, элим десем Камчыбегим дарга асылат... Баламдын жалгыз башы деп, элимдин башын кыя албайм!.. Эненин жүрөгү эт болсо да бу он сегиз миң ааламдын бардык Арманына түтөт! Түтөгөн жүрөк дагы түтөт!.. Каралдым, уулдан өзүң жалгызсың, Элден Кыргыз мага жалгыз эмес, сен элиң барда өлбөйсүң, элиң барда өчпөйсүң, ушуну эң оболу сен түшүн, уулум!.. Суурулган кылыч кынына оңою менен кирбейт!.. Өлүмгө тик кара, уулум!” [1. 280-б], – деп өз канынан бүткөн баласын эл алдында садага чаап, ойдо жок эрдикти жасайт. Ал эми “Таажы” драмасында Адам: “Мен элди мынчалык баёо деп ишенген эмесмин. “Баарынарды Меккеге алып барып тазартам, агартам, күнөөнөрдөн арылтам деп койсом эле тактыга апкелип отургузуп коюшпайдыбы... эл баеобу... аңкообу... түшүнбөй калдым. Тактыны берди да, алдымда кулдук уруп жатып калды... Мен алгач буга ишенген эмесмин, бу өңүмдө эмес, түшүмдө болуп жатат, бу – театр дегемин! Мен бир алжыган падышанын ролунда дегемин, алжыбасам элдин баарына мен силерди күнөөнөрдөн арылтам деп убада беремби?!.. Андан көрө бейишке чыгарам, бей чеки жашайсыңар, акча да, байлык да, катын да, дүйнө да бекер болот! Акча деген таптакыр жоюлат... Адамдар баарыбыз бири-бирибизди сүйөбүз, урматтайбыз, бирөөнү бирөө кемсинтпейт, улук да болбойт, кичик да болбойт, баарыбызды Кудай кандай сүйсө, биз да бири-бирибизди ушундай сүйүшүбүз керек деп убада бербейминби?!.. Жо-жоок... Анткеним жок... мен тек гана элди алдадым... күнөөнөрдөн арылтам деп. Баары ишенип албадыбы... ишенип алды... Менден кайсы паша, мен деле ошо элдей болгон бир шордуумун го...” [1. 300-б.] – деп арман кылып жатпайбы. Өз каармандарына ошондой бийик, чынчыл сөздү сүйлөтүү менен жазуучу аны реалдуу кыргыз турмушундагы падышанын (Акаев) образына каршы койгон сыяктуу. Ошол эле Адамдын арманында бир четинен өкүнүү, уялуу, элдин алдында күнөөгө батуу, кечирим суроо сезимдери бар. Жазуучу анын образы аркылуу учурдагы бийликти шылдыңга алат. Адам айтып жаткан

сөздүн өзүндө да юмор бар. Эң жогоркуну эмес, андан ылдыйкы жогоркуну деле убада кылса болмоктугу айтылат. Мунун өзү президенттин, анын айланасындагылардын элдин курсагын куру убада менен тойгузган беш жыл ичиндеги иш-аракеттерин тымызын сындайт. Сахнада актерлордун сөзү менен таасирдүү айтылбай эле, кагаз жүзүндө тургандагы таасири деле аталган драманын абдан чебер, кылдат жазылганын айкындап турат. А болбосо драма окуш үчүн эмес, көрүш үчүн жаратылат эмеспи. “Драма живёт только на сцене, без нее она как душа без тела деп”, – Гоголь жазган ойду, андан кийин теоретиктер дагы, калемгерлердин өзү дагы ырасташкан.

“Ханышанын көз жашындагы” сыяктуу эле “Таажы” драмасында да катышкан кейипкерлер саналуу: Адам, Караан, Көрлөр-кемпирлер, Кайыпкыз. Жазуучу кейипкерлерин эл алдына такыр эле жыланаптап ачып бербестен, аларды сырдуу, таасирдүү кылганга аракет кылат. Чыгарма өзү бир топ сырдуу башталат: “Окуя күңүрт жарыкта өтөт. Бул жарык окуянын жүрүшүнө жараша ар кандай формага өтүп отурат. Бул чыгармачыл фантазиядан жаралган, эч бир реалдуулукка дал келе бербеген өзүнчө бир абстракттуу дүйнө, ал бирде үйгө, бирде көргө, бирде түрмөгө, бирде какыраган ээн чөлгө, бирде көчөгө, бирде көрүстөнгө, бирде аянтка айланат. Бул чөлкөмдү алыстан-алыстан билинбеген дубал курчап турат. Дубал жөнөкөй дубал эмес, ал адамдардан тургузулган, алар жыланап адамдар... Алар үстүнө ак, кара кийим кийген, бул кийимдер окуянын жүрүшүнө жараша өзүнүн өнүн өзгөртүп турат...” [1. 287-б.]. Эгерде “Ханышанын көз жашында” дүйнөнүн ак-каралуу экендигин, бул жалган дүйнө экендигин, биздин бүгүнкү байлыкка, мансапка, бийликке, материалдуулукка ашыкча умтулган аракетин биздин жыйынтыгы жемиштүү эч нерсе бербестигин аян кылган элдик саптар кенири учураса, “Таажы” драмасында сахнанын жасалгасы, андагы өндөрдүн палитрасы, дүйнөнүн ар түрдүү элесин берген деталдар аркылуу ошол ой көрөрманга түшүнүктүү болот. Чыгарманын башталышынын өзү эле кеп турмуштук жөнөкөй нерсе тууралуу болуп жатпагандыгын, чыгармада турмуштук философиялык чоң ойлор айтылганы жаткандыгын алдын ала кабарлайт. Өндөрдүн, дабыштардын, элестердин, караандардын өзгөрүшү, периштедей кыздар сызылта ойноп, барабара үнү басылган скрипканын доошу. Адамдын каңырык түтөткөн армандуу үнү – мунун бардыгы чыгарманын көркөмдүүлүгүн тереңдетет.

Сахнада темселеп жүргөн адамдын караңгылыктын кучагында бир нерсеге чалынып, көктөн издегени жерден табылып, жоготуп ийген таажысын колго алышы, таажынын Адамдын башына тар экендиги, башы кыймылдаса эле жерге ооп турган абалы, ага болбой башына кондургандагысы реалдуу биздин президенттин дагы башынан ооматы ооп, ага болбой таажысын башында кылтылдатып турган абалын баян кылат. Чыгармадагы көр кемпирлер аркылуу жалган убадаларга бөркүндөй ишенген караламан калктын аянычтуу абалы сүрөттөлөт. “Мекеге апарам, күнөөңөрдөн арылтам”, – деп убада кылган пашанын сөзүн жарык тутуп, Мекеге жетип

калдыкпы деп эрме чөлдө темселеп, жарык таппай жүргөн алардын абалы Кыргызстанды Швейцарияга салыштырып, алардын алтыны банкта, кыргыздын алдыны бүт жер алдында экендигин билдирген калк башчысынын сөзүн аргасыз эске салат. А бирок чыныгы президенттен айырмасы “Таажыдагы” башкы кейипкер – Адам өз убадасын анализге алып, жасай албагандан кийин муну айтпсам болмок, аны айтсам болмок деп өкүткө батат. “Ошол убаданы берген мен болчумун” – деп эл алдында өзүн жашырбайт. Элдин арасында жүрөт. Элден качпайт, коркпойт, жашырынбайт, тайсалдабайт. Убадасын аткара албай калса дагы, аны эл алдында армандап айтат. Жазуучу өлкө президентине жетишпей турган падышалык сапаттарды астейдил жаңсоо кылып, элге тартуулайт. «Уугум сага айтам, уулум сен ук, керегем сага айтам, келиним сен ук» философиясын ушул драмасы аркылуу айкындап, окурмандар менен угармандардын сынына коёт.

Драмадагы көркөм чындык андан дагы тереңдетилип, турмушунда актер болуп падышалардын ролун аткарып жүргөн Адамдын эстазга түшүп, бир кезги ролдорун аткарып башташы, Ромео менен Джульеттанын диалогундагы маселелер жазуучунун баштаган оюн дагы тереңдетет. Бир окуядан, абалдан экинчисине болгон бул переход абдан ийгиликтүү чыккан. Ал кайрадан кемпирлер менен Адамдын ортосундагы диалогко орун берип, андагы кейипкерлердин бардыгы тең мына азыр, ушул жерде, ушул убакыт-маалда эмне кылып жүрүшкөнүн, кечээ ким болушканын, эртеңки тагдырлары кандай болгондугун – баарын талдап чыгышат. Адам эми Король Лирдин ролуна түшүп, табиятка, кудайга жакындап тазаланууну күтөт. Дүйнөнүн киргилт, боз чаңгыл тарткан картинасын сыбызгыган музыка ого бетер тереңдетет.

Жазуучу аталган эки драмасында тең бакшылык образга орун берет. Бакшылар адатта тиги дүйнө менен бу дүйнөнүн ортосундагы ортомчудай, эл тагдырында роль ойногон, бир чети касиеттүү, бир чети сырдуу, табышмактуу жандар. Драмадагы табышмактуулукту бакшынын кыймылдары ого бетер күчөтөт. Акырында Адам:

«Алмуस्ताктан бүтпөгөн улуу талаш,
Такты талаш, бийлик талаш, байлык талаш,
Бу дүйнөнүн чындыгы – жалгыз талаш...
Жан талаш, жарды талаш, кара талаш...
Так ошол талаштын тактысында
Так секирип Шаа мүйүздүү шайтан бийлейт».

Анткени, бу талаштын башы да жок, учу да жок... аягы жок! [1. 314-315-бб.], – деп жыйынтык чыгарат. Бул дүйнө менен ааламдын сырын эч ким түшүнүп бүтпөйт деген ой аркылуу жыйынтыктаса дагы жазуучу “Таажы” драмасында баштан-аяк бийлик адилеттигин ниет кылат. Өз мезгилинин көйгөйүн терең ачкандыгы менен чыгарма баалуу.

Адабияттар:

1. Раев С. Ханышанын көз жашы. – Б., 2008. – 384-б.
2. Тимофеев Л.И. Основы теории литературы. -М., 1966.

Рецензент:

кандидат философских наук Аблазов К.Э.